

László Gyula újabb könyvéről*

A szerző népszerű könyve a Kárpátmedence történelmét mutatja be az őskortól a X. század végéig.

Először néhány gondolatot a tudományos népszerűsítésről. A műfaj iránti követelmények kialakulatlanok. A kialakulatlanság utat enged az egyszerűsítésnek, ami néha, sajnos a szakszerűtlenség kísérője. Holott a népszerűsítés igényes tevékenység, a tárgy elmélyült ismeretét kívánja meg. A népszerűsítésben a tudomány és nagyközönség között tartós kapcsolat valószínűleg meg. A megvásárolt könyv hosszú éveig az informálódás forrása. Az ismeretközlés megbízhatósága tehát fontos.

A nagyközönség igényei és elvárásai külön problémát jelentenek. Kívánatos, hogy a népszerűsítésre szánt tárgykör előadása ne legyen fárasztó, a lehetőségeken belül tartalmazzon néhány érdekfeszítő tudománytörténeti epizódot. Az őstörténet általában, a magyar őstörténet különösen, eléggé kalandos tudomány. Ezt nehéz elhiteni a közönséggel, s mivel Magyarország természeti és néprajzi viszonyai nem tételnek fel érdekfeszítő utazásokat, ezért a közönség lelke mélyén a magyar tudósokat nem tartja valódi felfedezőknak.

A közönség körében az őstörténet iránt olyan várakozások is élnek, amelyek kielégítésére egyetlen szakágazat sem vállalkozhat. A közönség pedig nem szereti a kiábrándítást. Ebben a tekintetben nincs különbség a magyar és a külföldi közönség között.

A közönségnek azonban, sajátos módon, makacs tévhiteiben is igaza van. Ezek ugyanis naponta bizonyítják a kutatás, a módszerek és az eredmények függetlenségét a közvélekedéstől. A tudomány népszerűsítésében a demokratizmus gyakran kerül szöges ellentétbe a népszavazással felérő elvárásokkal.

Jó vagy nem jó, de tény, hogy az őstörténet művelése szakértők szűk körére korlátozódik, ugyanis felkészültséget, szakismeretet tételez fel.

A népszerűsítés demokratizmusa a tudós szakismereti felelősségének, társadalmi és politikai elkötelezettségének együtthatója, benne a két tényező szétválaszthatatlan. Az együttható egyszerű, közérthető előadásban kerül az olvasó elé, akiben az a benyomás alakul ki, hogy az őstörténethez ő is „ért”.

Az őstörténet sajátos terület, kutatása jóval költségesebb, mint az írott kútfők alapján művelhető koroké. Néhány sarkalatos alapigazság mellett a nyitott és problematikus, illetve a bővülő ismeretek következtében a szakadatlanul módosuló megoldások vannak többségben. Ez a helyzet megkívánja a tudományban jelen lévő lényeges álláspontok, megoldási kísérletek, azaz a tudomány élő dialektikájának bemutatását.

László Gyula több évtizedes tudományos tapasztalat birtokában jutott arra a felismerésre, hogy tisztában van azzal, nem feltétlenül saját feltevései bizonyulnak igaznak. E mérték-tartó, módszertani alapelvként is követésre méltó megállapításában tanúsított következetesség esetén csupán rész-, bár távolról sem jelentéktelen kérdéseket illetően lehetne vitába bocsátkozni.

A szerző bemutatja, hogy a korszerű őstörténeti kutatásokban több tudományos ágazat együttműködése kívánatos. Megjegyzésre érdemes, hogy különösen Magyarországon, az ágazatok együttműködésében vannak figyelmet érdemlő kezdeményezések, de az együttműködés még inkább elméleti igény, mintsem gyakorlat. A régészeti leleteknek természettudományos vizsgálata korábban nem sejtett ismereteket biztosít. Megbízható támpontokat azonban csak a tömeges és rendszeres természettudományos elemzések adhatnak. A kérdésnek sok vonatko-

* *László Gyula: Vértesszőlőtől Pusztaszéreg. Budapest, Gondolat Kiadó, 1974. 275 oldal*

zásáról érdemes szólni. Számítógépek, kibernetikai rendszerek alkalmazása tapasztalatainak jelentős nemzetközi irodalma van. Elvi horderejű lehetne annak a módszernek a bemutatása, amelyik az egyes ágazatok szerteágazó, gyakran ellentmondásos adatait történet-tudománnyá rendezi. Vagyis azoknak a szempontoknak az elemzése sajnálatos módon hiányolható, amelyeket a szerző előadása előkészít, de nem fejez be.

Az antropogenezis problémáiban tárgyi és világnézeti álláspontok ütköznek. A neander-völgyi ember esetében viták dúlnak, a nyitott kérdések elvi vonatkozásainak ismertetése fontos lett volna. Lehetséges, hogy korai változata áll a Homo Sapiens genetikai vonalában, míg későbbi típusai a fejlődés zsákutcáját jelentik.

László Gyula évek óta fejtegeti abbéli felfogását, hogy a magyarok zöme 670 táján, másik részük 894 táján települt át a Kárpátmedencébe (204—207). Tehát időben egymástól igen messze álló két hullámban képzelet el a magyarok betelepődését. Feltevésének egyik bizonyítékként hivatkozik az orosz Őskronika tudósítására a fehér ugorok megjelenéséről. Felteszi, hogy az adat a 670-es évekre és a fehér ugoroknak a Kárpátmedencébe való áttelepedésére vonatkozik. A kérdéses tudósítás részben a bizánci Georgiosz Hamartolosz krónikájából került az orosz Őskronika szövegébe. A 620-as években történt bizánci—perzsa háborúkkal kapcsolatosan említi a fehér ugorok megjelenését. Arról sajnos hallgat a forrás, hol jelentek meg a fehér ugorok és bizonytalan, hogy mi történt velük. A magyar történelem szempontjából elvi jelentőségű az ugor, onogur népnév. Előfordulásai a forrásokban ambivalenciát rejtenek, mert nem mindenkor a magyarokat jelölik. Az ugor, onogur népnév magyarokra vonatkoztatásának feltételei vannak, amelyek maguk is tisztázásra szorulnak. A kérdéses forráshelyre való hivatkozás nem dönti el, hogy a fehér ugor népnév vonatkozhat-e a magyarokra, az ambivalencia problémájáról az olvasó nem kap eligazítást. Az onogur népnévnek van még egy, népszerű magyarázatra szoruló vonatkozása. E népnév köré zavaros eszmények és eszmék rakódtak. A népszerűsítés nem az a műfaj, amelyben az onogur népnév jelentésének tisztázását meg lehet kísérelni. A népnév ambivalenciáját elfedő eszmék bírálata, a tisztánlátás elősegítése azért helyet kér a népszerűsítésben.

A régészet és az őstörténet egyik súlyos módszertani problémája a régészeti műveltség hordozóinak etnikai meghatározásában rejlik. Valamely régészeti műveltségre jellemző ismérvek alapján a régészet jogosan feltételezi, hogy az adott műveltség embereit a közös műveltségi jegyek mellett, feltehetően a nyelv és más ismérvek népi kötelékbe kapcsolják. De nem tudjuk bizonyítani a közös nyelvet, régészeti kritériumok alapján nem tudjuk azonosítani a népi közösség nevét. Súlyos megoldatlan módszertani problémák akadályozzák a régészeti műveltségek hordozóinak összekapcsolását az élő népek távoli elődeivel. Úgyanakkor egy adott földrajzi körzet őstörténetének vizsgálatában az etnokulturális egység, a „névtelen nép” fogalma nélkülözhetetlen.

Amikor az őstörténet szó, vagy bármely régészeti műveltség neve elé jelzőként a magyar szó kerül, felelősséggel járó tudományos meghatározás jön létre. Ebben az esetben a tudomány népiünk távoli előzményeinek felderítésére vállalkozik. A ma élő népek őstörténeti előzményeinek megragadása rendkívül problematikus, ezért mindenfajta irracionális, új mítoszok teremtésének forrása a „nemzeti” őstörténet. „Nemzeti” két vonatkozásban; keresi az őstörténeti múltba vesző etnikai előzményeket, a róla kialakított véleményt rendszerezi, s ez akarva akaratlan a nemzeti tudat részévé válik. A szándék ellenére keletkező irracionális nézetek elhárítása nehéz feladat, mert az őstörténet merészen tör be a népkeletkezés és paleoetnográfia ismeretlen tartományába. Vannak megbízható adatok, amelyek tájékoztatnak arról, hogy az őstörténetben alakuló magyar nép különbözött a későbbi korok magyar népétől. A szakember számára nem, de a nagyközönség szemszögéből megvilágításra vár az a tény, hogy a magyar nép (s minden nép) történeti kategória. A megfelelő magyarázat önmagában nem veszi elejét a tévhitek kialakulásának. De tudományos támpont az ismereteket keresők számára.

László Gyula a történelmi valóságot nem ismerő szobatudósoknak (194) tartja azokat, akik úgy vélik, hogy a Kárpátmedencében a 670 táján megváltozott egyes temetkezési szer-tartások és műveltségi elemek nem feltétlen a népesség kicserélődését tanúsítják. Valóban számolni kell azzal, hogy valamilyen bevándorlók hatására a korábbi néprajzi viszonyok megváltoztak. E fontos kérdés beható vizsgálatot kér, de annak előlegezése, hogy a feltételezett bevándorlók az onogur nevet viselő magyarokkal voltak azonosak, az előzőekben vázolt módszertani és elméleti nyitott probléma előli kitérés. Hiányzanak az általánosításra alkalmas kritériumok, amelyek eldönthetnék, hogy a régészeti műveltségek változásai mikor járnak együtt új etnikum megjelenésével.

A szerző elégedetlen azokkal a magyar történészekkel, akik azt tanították, hogy a kései avarok elszlávosodtak (215). A dolog adat vonatkozása az, hogy Nagy Károly hadjáratait követően az avarok a szlávoktól elszenvetett szorongatásra panaszkodtak. Ebből persze még semmi sem következik az avarok elszlávosodására. A problémát latolgató történészek és nyelvészek

különböző, esetenként elsietett megállapításokra jutottak, ám ilyen vonatkozású tanításaik nincsenek. Futó említést érdemel, hogy az avarok elszlávosodását nemcsak magyar, és nemcsak a szlovák történészek mérlegelték. Ettől természetesen még el lehetett volna utasítani e mérlegelések indokoltságát. Ellenben az amerikai Boba Imre fejtegetése az onogurokról aligha érdemel méltatást.

Határtalanul fontos az az állítás, hogy az i. e. 3—2000. év óta a finnugorok lakta Volga—Káma vidéken nagyobb népmozgás nem történt. Homályban marad, milyen érvek alapján került megállapításra, hogy a Volga-Káma vidék újkőkori műveltségeinek végleges szétválásával, az i. e. 2000 táján alakult ki a magyar nép és nyelv.

Az évtizedek óta folyó kutatások eredményei azt bizonyítják, hogy az i. e. 3. évezred végétől egymást követő hullámokban délről bevándorló hullámok jutottak el a Volga-Káma vidékére. Az i. e. 2. évezred már a legrejtettebb zughban sem újkőkor, hanem a rézkőkor majd bronzkor, amikor nemcsak kitűnő bronzművesség bontakozott ki, hanem a vas kinyerésének első bizonyítékai ismertek a Volga-Káma és Nyugat-Ural területéről. A régészeti műveltség és etnosz korrelációjának nyitott és problematikus kérdéseiről volt szó. Csak annyit még, hogy a rézkőkor, bronz-, kora vas- és fejlett vaskor folyamán a régészeti műveltségeknek különböző intenzitással folyó szétválására, egyesülésére és korrelációjára derült fény. A velük összefüggő paleoetnográfiai folyamatok fontos vonatkozásaiba azonban az adatok nem engednek betekintést. Az egyes régészeti korokon belül a műveltségek száma felülmúlja a kútfőkből ismert és a ma élő finnugor népek számát. Az európai kontinens belső régióinak őstörténetét tekintve már az is pártját ritkító és irigyelt tudományos eredmény, hogy a fogalom lazán elhatárolt értelmében az újkőkortól *finnugor régészeti műveltségekről, régészetről* beszélhetünk. Szorosabb etnikai meghatározásokkal az írott kútfőktől megvilágított kortól (a IX—X. század fordulójától) élhetünk. Helyt kell adni azonban a tudományosan szükségszerű önkénynek, amely arra törekszik, hogy a finnugor népcsaládon belül körülhatároltabb néprajzi fogalmakat (ugor, permi, volgai finn) kapcsoljon össze a IX—X. századnál korábbi régészeti műveltségekkel. Ebben az esetben a szigorúan szakmai munkában is figyelmeztetni kell, hogy minden részletében rendkívül problematikus kísérletről van szó.

László Gyula véleménye szerint a magyar nép nem érthető meg Eurázsia nélkül, amiképpen ez sem érthető a magyarok nélkül. A magyarok nem ennek vagy annak a népnek a rokonai, hanem valamennyihez közös eurázsiai múlt emlékei fűzik, s e múlt első fejezete az ősember korában bontakozott ki.

Valóban a magyar őstörténet háttére széles, e háttér felderítése valóban jóval fontosabb, mint azon ősnép szállásainak felderítése, amelyikből a magyarok származtak. Azonban kevésbé valószínű, hogy Eurázsia történetének középpontjában a magyar nép állna. Senki sem tagadhatja az etnogenetikai folyamatban bekövetkezett keveredések sokféleségét, de a tudomány eddig ismert adataival áll ellentétben ez a „parttalan” kísérlet, amelyik valamennyi eurázsiai nép rokonának igyekszik feltüntetni a magyart. Nem túl tág ez a rokonság és nem kockázatos eredetét az ősemberig vezetni? De igen.

Csupán néhány kérdés említésére került sor. Egyik esetében sem támadt az a kifogás, hogy nincs helye a tudományban vagy a népszerűsítésben. Feltétlen alapos vizsgálatra érdemes az is, hogy a 670 körüli változás a Kárpátmedence művelődési állapotában milyen néprajzi változással áll kapcsolatban.

A kifogások a könyvben előadott problémák módszertani és elméleti mérlegelésének vonatkozásait illették. Végül, de nem utolsósorban még egy kérdés. Nem minden szerző felkészültsége teszi lehetővé a marxista történelemszemlélet alkalmazását. Ismeretes viszont az őstörténet helye a marxista történelemszemlélet alapvetésében és az a tény, hogy a klasszikus marxista őstörténeti magyarázatoknak a polgári tudományos körökben is nagy tekintélyük van. Ezért hiányoljuk különösen, hogy László Gyula művéből ennek az elméletnek és őstörténeti eredményeinek vázolása kimaradt.

Bartha Antal